

Калимаҳои асосӣ: қонуният, коррупсия, давлат, иҷтимоӣ, ҳокимият, тиҷорат, иқтисодиёти пинҳонӣ, ришва.

Ниҳодҳо ҳамчун омилҳои муташаққили идоракунии иқтисодиёт, на камтар аз омилҳои табиӣ ва техникӣ ба рушди иқтисодиёт таъсиррасон мебошанд, бинобар ин, мо ба андешаи Дуглас Норт мувофиқат дошта, чунин ҳисоб мекунем, ки калиди рушди иқтисодӣ ва ташкили самараноки иқтисодиёти минтақавӣ вучуд доштан ва амал кардани ниҳодҳои пешрафтаи идоракунӣ мебошад.

Ҳангоми баррасии ниҳодҳои минтақавии идоракунӣ давлатӣ дар кишвари мо ба назар гирифтани сохти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон зарур мебошад. Ниҳод қоидаи ҳамкориҳои бахшҳои давлат байни ҳамдигар ва умуман давлатро муайян мекунад. Ниҳоди ҳатмӣ дар сохти давлат - ниҳоди худидоракунӣ ва кумақрасонӣ аст, ки вазифаи он танзими системаи мақомоти идоракунӣ давлатӣ мебошад. Ҳамзамон вучуд доштани ниҳодҳои мазкур имконияти идоракунӣ минтақавии равандҳои иҷтимоӣ иқтисодиро дар асоси қоидаҳои рафтори объектҳо ва субъектҳо дар раванди ҳамкориҳои онҳо ҳамчун ҳамшарикони баробар дар назар дорад.

Барои нигоҳдории амалкарди системаҳои иқтисодӣ ниҳод ҳамчун ҳамоҳангсози амалҳои ширкаткунандагони фаъолияти хоҷагидорӣ минтақавӣ хизмат мекунад. Вай истифодаи самараноки захираҳои нодирро дар неъматҳои истехсолшаванда ва хизматрасониҳо ба манфиати чомеа танзим намуда, самтҳои селҳои модиро дар доираи моликияти муштарак муайян карда, таносубҳои байнисоҳавӣ ва ғайраро таъмин менамояд. Амали ниҳоди ҳамоҳангсозии муттасилии амалкарди соҳаи иқтисодии чомеаро таъмин мекунад, чунки ба воситаи он ширкаткунандагони фаъолияти хоҷагидорӣ ҳам захираҳои зарурии истехсолӣ ва ҳам шароити такрористехсолкунии худро ба даст меоваранд. Дар зимн, ниҳоди моликияти давлатӣ, пеш аз ҳама, ба сифати яке аз маҷроҳои асосии бозтақсимоти даромади миллӣ ва афзори танзими иқтисодиёт ба нафъи субъектҳои хусусии хоҷагидори дар ҳайати он буда мухтавои дигар ба худ мегирад.

Ташаккул ва рушди системаи сохти буҷет имкон медиҳад, ки дар сатҳи минтақавӣ ва маҳаллӣ сиёсати мустақили буҷетӣ дар доираи худудгузори аз рӯи қанунгузорӣ муқарраргардида ваколатҳо ва масъулиятҳои миёни мақомоти ҳокимияти сатҳҳои гуногуни тавассути ниҳоди буҷети давлатӣ муқарраршуда амалӣ гардад. Дар Кодекси буҷети Ҷумҳурии Тоҷикистон системаи ягонаи буҷетӣ, яъне тартиби умумии ҳисобу китоби нишондиҳандаҳои пешгуишаванда дар саросари кишвар бо механизми ягонаи муайянкунии имконоти даромадовариҳои субъектҳои давлат муайян карда шудааст. Равиши мазкур нисбат ба ислоҳоти робитаҳои байнибуҷетӣ имкони гузаштан ба қоидаҳои расмишудаи тақсими кумаки молиявӣ миёни субъектҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро таъмин мекунад. Дар соли 2001 нахустин маротиба шохиси иқтисодӣ андозии ҳисобшуда аз рӯи ММД ҳангоми тақсими кумаки молиявӣ ба субъектҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди истифода қарор дода шуд.

Бунёд намудани ниҳод ба ташаккули системаи меъёрҳои устуворшудаи мучозоти дахлдор барои инхироф аз меъёрҳо, инчунин воридсозии ин меъёрҳо, яъне доништан, фаҳмидан ва омодагӣ барои пайравии меъёрҳои мазкурро аз тарафи субъектҳои робитаҳои иқтисодӣ дар назар дорад. Татбиқи ниҳод бо он тавҷеҳ мешавад, ки он бояд фаъолияти омилҳои иқтисодиро дар низомии иқтисодӣ ба тартиб дарорад, амалкарди муассир ва ҳадиқақалсозии хароҷоти транзаксиониро таъмин намояд.

Дар шароити кунунӣ вазифаи асосии ниҳодҳо бояд дар рушди иқтисодию иҷтимоии инфрасохторҳо (неру, нақлиёт, иртибот, мучтамаи манзилию коммуналӣ, таҳсилот, тандурустӣ); рушди соҳаи инноватсионӣ; мусоидат ба рушди фаъолияти иқтисодии хоричӣ; дастгирии соҳибкорӣ хурд; аз миён бардоштани номувозинатиҳо дар раванди рушд, ки дар навбати худ барои рушди устувори ба тафриқаи иқтисодиёт ва самаранокии баланди маблағгузориҳо асосёфта заминагузорӣ бошад. Ҳоли ҳозир дар худуди Ҷумҳурии Тоҷикистон муддатест, ки якҷанд ниҳодҳои молиявӣ рушд ташаккулёфта ва амал мекунанд. Аз чумлаи онҳо метавон Фонди инвеститсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҚСШК «Агентӣ оид ба қарзҳои манзилӣ»-ро ном бурд, ки фаъолияти онҳо ба рушди соҳаи мушаххаси иқтисоди миллӣ равона карда шудааст.

Амалияи корҳо зарурати пешниҳоди ҳимояи давлатиро дар шакли субсидияҳо ба буҷетҳои субъектҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон барои бунёди иншооти сохтмони асосии субъектҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон имкон дод, ки аз ҳисоби маблағҳои фондҳои лоиҳаҳои бештар афзалиятноки минтақавӣ маблағгузорӣ шаванд. Ба ғайр аз ниҳодҳои молиявӣ рушд, инчунин ниҳодҳои ғайримолиявӣ рушд, ки вазифаи асосии онҳо ташаккули инфрасохторҳои фаъолияти соҳибкорӣ хоҳад буд, бунёд карда мешаванд.

Ба ақидаи В.Тантси, муносибатҳои байни одамон ҳар қадар бештар фардишуда бошад, ҳамон қадар чомеа бештар фасодзада мебошад, чунки дафтарсолорон (бюроқратҳо) доимо аз тарафи дӯстону наздиконихудтаҳти фишор қарор мегиранд.¹ Равиши мазкур дар солҳои 70-уми асри XX ба туфайли аввал дар кишварҳои ҷаҳони сеум ва баъдан дар давлатҳои Фарб кашф гардидани иқтисодиёти ғайрирасмӣ бо расму одатҳо ва арзишҳои маҳаллӣ иртиботи наздикдошта, возеҳан расмӣ гардид. Яке аз тавзеҳоти таҳамулпазирӣ нисбат ба коррупсия дар чомеа, аз нуқтаи назари равиши иҷтимоӣ фарҳангӣ метавонад назарияи фаъолнокии қарахти коркардшуда аз тарафи криминологи амрикоӣ Р.Кларк бошад.² Ба андешаи ӯ, аксарияти ҷиноятҳо аз тарафи одамони маъмулӣ содир мешаванд ва ин ба одатҳои дар чомеа вучуддошта марбут аст, ки боиси қонуншиканиҳо мегарданд. Аз ин дидгоҳ метавон фасодзадагии мансабдоронро ҳам тавзеҳ дод, ки бо тақозои иҷроӣ вазифа дар вазъияти фаъолнокии қарахти дафтарсолорӣ қарор гирифтаанд.

¹ Tanzi V. Corruption, Governmental Activities and Markets. International Monetary Fund Working. Paper, 1991

² Clarke R. Routine Activity and Rational Choice. New Brunswick. 1993.

Аз лихози ахлоқӣ дахшатноктарин падида он аст, ки одамон вориди муомилаҳои коррупсионӣ гардида, ҳатто доништан намеҳоянд, ки рафтори ғайриахлоқӣ мекунад ва на танҳо ба ҷомеа, дар ниҳояти қор, ба худ зарар мерасонанд. «Азбаски ахлоқ ва урфу одатҳо устуворанд, яъне бо ҳам робитаи хеле наздик дошта, бунёдандар қаринаи умумии дигар шаклҳои фарҳангӣ печ дар печ шудаанд, мо ба онҳо бидуни ҳеч фикру андеша, бе ҳеч гуна интиҳоб пайравӣ мекунем, чунки интиҳоби дигар нест ва мо худ ба худ ва то ҳадде бешууроно аз пайи эҳсоси якҷаҳзаина шуда, дигар ҳел рафтор карда наметавонем. Тамоман, қори дигар аст, вақте ки миёни худ ва рафтори шоиста амри вазифа меистад, яъне вақте ки дар миёни ду «табиат» дар инсон: табиӣ ва ҷамъиятӣ, поёнӣ ва болоӣ, миёни даъвати табиат ва қонуни ахлоқ интиҳоб мавҷуд аст»³. Ба андешаи Ч.Тирол⁴ амсилаҳои мавҷуданд, ки имкон медиҳанд муомилаҳои алоҳидаи коррупсионӣ дар заминаи «анъана»-и ҷомеа мавриди пажӯҳиш қарор дода шаванд, дар ин ҳол, агар ҷомеа имрӯз нисбат ба ҳамаи гуна ҷомеаи аввалӣ бештар фасодзада бошад, пас ҷомеаи имрӯз фардо, бо эҳтимоли зиёд, нисбат ба ҷомеаи минбаъда бештар фасодзада хоҳад гардид. Натиҷаи ҷолиб дар он аст, ки иқтисодиёт низ ҳам дар давраи кутоҳмуддат ва ҳам дар давраи дарозмуддат коррупсияро «дархотирдорад». Бинобарин, ҷомеаи аз фардҳо иборатбуда, ки «сироятзада»-и коррупсия шудааст, ба ҷомеае мубаддал мешавад, ки дар он ҷо коррупсия ба ҳукми анъана мебарояд, «даври ботили коррупсия» низ фаро хоҳад расид, вақте ки насли нав аз гуноҳи порахӯрии нахусттавледи гузаштагон зарар мебинанд.

Амсилаи «инқилоби шарафмандӣ» дар асари К. Биччиери и К. Ровелли⁵ пешниҳод шудааст, ки дар он коррупсия ҳамчун мубодилаи ғайриқонунии ришваҳо барои ба даст овардани қарордодҳо миёни сиёсатмадорон ва паймонкорон баррасӣ шудааст. Дар асари мазкур нишон дода мешавад, ки пайванд додани ҳузури гурӯҳҳои хурди бозигарони «бошараф» ва маҷмӯи хароҷоти иҷтимоӣ метавонад қобили мулоҳиза бошад, то ки системаҳо ба нуқтаи бухронӣ расонанд, ки дар он сатҳи мувозинаи устувори коррупсия, якбора бесубот мегардад. Вақте ки система дар ҷунин нуқтаи садамавӣ қарор дорад, камтарин тақон кофӣ аст, ки онро ба дигар ҳолати мувозина бибарад. Ҳамин тавр, «инқилоби шарафмандӣ» ба вуқӯъ меояд. Дар ҳолати нави мувозинат ҳамаи бозигарон саъй мекунад, ки нисбатан бошараф бошанд ва ин мувозинат ҳамеша аз рӯйи шароити амсила босубот хоҳад буд.

Дар муқовимат ба коррупсия дар мақомоти ҳокимияти давлатӣ ташаккули фарҳанги ҳуқуқии шаҳрвандон, усулан муҳим мебошад ҳамзамон бо оғозҳои муқтадирӣ худсозмондихӣ, эҷодиёти бошууроно ва ташкилкунанда дар мақоми афзалиятнок қарор дошта бошад. Воқеан, муносибати бошууронои ҷомеа ва афрод нисбат ба ҳуқуқ ба зарурати ташаккули меъёрҳои нави ҳуқуқии фарҳанги ҳуқуқӣ хоҳад овард.

Коррупсия ба бахши фарҳанги миллат таъдир ёфтааст, бинобар ин, шахсони истифодакунандаи методҳои ҷанбаи коррупсионидошта, метавонанд дар ҳайрат бимонанд, агар таъкид намоед, ки қорре, ки онҳо мекунад, бешарафно ва ғайриахлоқӣ мебошад.

Ба дараҷаи қобили мулоҳиза коррупсия дорои омилҳои тавоноии муайянкунандаи ба тарзи зиндагии одамон мансуббуда мебошад. Соҳаҳои, ки як замонҳо муваффақ ҳисоб мешуданд, ба таъсири харобиовари коррупсия дучор шуданд, масалан, коррупсия ба системаи таҳсилот роҳ ёфта, ба таълиму тарбияи насли наврас зарари беандоза овард. Дар натиҷа, фаълонокии таҳсилоти муҳассилон ва донишҷӯён якбора паст шуда, беҳудагардид ва танбалӣ дар сафҳои онҳо афзоиш ёфт ва барои бисёри онҳо гирифтани таҳсилоти касбӣ ба мусоидати падару модар вобаста гардид. Шикаста шудани системаи таҳсилоти беҳамтоӣ тайи даҳсолаҳо ташаккули ёфта, ки бартарии он дар таҷриба ба исбот расида буд, тавассути талошҳои бемулоҳиза ва ё мукин аст ба қасдонаи ислоҳоти он дар асоси тичоратӣ-бозорӣ таъсири харобиовар ворид намуд. Ҷунин шаклҳои коррупсия рушд карданд, ки дар раванди онҳо як навъ паймони намоёндогани ҳокимияти маҳаллӣ, роҳбарони муассисаҳои истеҳсолии вилоят ё ноҳия бо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ арзи вучуд мекунад. Дар натиҷа, ҳам сохторҳои тичоратӣ, ки манфиатҳои онҳоро шахсони мансабдори мазкур намоёндогӣ мекунад ва ҳам сохторҳои ҷинояткорӣ муташаккил метавонанд дар речаи мусоидат амал намоёнд.

Ҷомеаи шаҳрвандӣ ва давлати ҳуқуқбунёд мавҷуд будани якдигарро дар назар доранд. Бо шартҳои муайян метавон гуфт, ки ҷомеаи шаҳрвандӣ ва давлати ҳуқуқбунёд хангоми мавҷуд будани нави мувофиқ ва муносиби иқтисодиёт имконпазир мебошанд. Маҳз ченакҳои моҳиятӣ ва системасозӣ ҳам иқтисодӣ ва ҳам сиёсии зерсистемаҳо ба ҷанбаи ҷомеаи шаҳрвандӣ вобаста мебошанд. Ҷомеаи шаҳрвандӣ ҳамчун системаи таъмини фаъолияти ҳаётии соҳаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ фарҳангӣ ва маънавӣ баромад карда, истеҳсол ва бозистеҳсол ва интиқоли таҷрибаро аз насл ба насл таъмин менамояд. Инҳо ҳамасистемаи ниҳодҳо ва робитаҳои ҷамъиятӣ мебошанд, ки уҳдадоранд шароитро барои иҷтимоикунонӣ ва худамалисозии фардҳои алоҳида ва коллективҳо, амалисозии алоҳаҳо ва ниёзҳои ҳусусӣ ва дастаҷамъӣ муҳайёсозанд. Ниҳодҳо-созмонҳо барои фарди алоҳида сарчашмаи ҳокимият ба шумор мераванд.

Ниҳодҳо, созмонҳо ва коллективҳо уҳдадоранд, иқтидор ва имконоти шахси алоҳидаро таъмин намоёнд. Инҳо, яъне ниҳод-созмонҳо барои фарди алоҳида ҳамчун манбаи ҳокимият, нуфуз ва обрӯ хизмат мекунад.

Оила - ниҳоди асосӣ ва маъмултарини ҷомеа буда, гурӯҳ ҳамчун воҳиди муҳими амалкарди иҷтимоӣ дар ҷомеаи шаҳрвандӣ ба шумор меравад. Гурӯҳҳои гуногуни референтӣ робитаҳои мутақобилаи миёни шахсҳои алоҳидаро бо давлат фароҳам меоваранд. Онҳо, дар айни замон, ба сифати ниҳодҳои фосилавии сохтмони ҳомили ҳуди ҷомеаи шаҳрвандӣ ва соҳаи сиёсӣ – ба мисли ҳизбҳои сиёсӣ, иттиҳодияҳои касабавӣ, васоити ахбори омма баромад мекунад.

Ҷомеаи шаҳрвандӣ – ин на танҳо мучтамаи ниҳодҳо, балки системаи робитаҳо ва муносибатҳо, ин - ташкилоти иҷтимоӣ фарҳангӣ ва сиёсӣ фарҳангӣ мебошад, ки дар ин ҷо маҳсулоти моддӣ ва маънавӣ ба ҳам омада, муттаҳид мегарданд. Ҷомеаи шаҳрвандиро бидуни анъанаҳои миллӣ, динӣ, маънавӣ, асотир, рамзҳо, қолабҳо, меъёрҳо ва арзишҳои шуур ва рафтор наметавон тасаввур намуд. Вай шомили системаи муайяни робитаҳои иҷтимоӣ, ки дар онҳо манфиатҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва маънавӣ одамон ташаккул ёфта, амалӣ мегардад.

³ Лазарев В.В. *Этическая мысль в Германии и России. Кант-Гегель-Вл Соловьев.* - М., 1997.-С 7.

⁴ Tirole J.A. *Theory of collective reputations// Research Papers in Economics of Stockholm.* 1993.-№3.

⁵ Biochieri C., Rovelli C. *Evolution and Revolution. The Dynamic of Corruption.* // *Rationality and Society*, 1995. -Vol.7.- № 2

Чомеаи шахрвандиро набояд дар шакли кадом як гуногуншаклии парокандау бенизом, оғозҳои сершумори гуногуну чудогонаи оддӣ ва бидуни меҳвари дохилии ягона тасаввур намуд. Комилан, баръакс аст, барои чомеаи шахрвандӣ ҳамзистии узвӣ ва ҳамгароии он бо нерӯҳои иҷтимоӣ, ниҳодҳо, созмонҳо, гурӯҳҳои манфиатдор ва ғайра хос аст, ки дар чаҳорҷӯби аз лиҳози талоши умумӣ барои зиндагии муштарак муттаҳид шудаанд (Самсин, 2003.-С. 67).

Метавон гуфт, ки нақши чомеаи шахрвандӣ дар ҳаёти кишвар ҳанӯз яқинан кофӣ нест, таърихан, ҳолате ба вучуд омадааст, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муддати тӯлонӣ ҳокимияти давлат бар чомеа устувор будааст.

Мутахассисон қайд мекунанд, ки вақтҳои охир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон раванди пайдоиши чомеаи шахрвандӣ чараён дорад. Сухан дар бораи ташаккули тадриҷии заминаи иҷтимоӣ ва дар навбати аввал то ҳақде афзоиш доштани намоёндогони синфи миёна (менечерон, мутахассисони касбӣ, хубрагони нави иқтисод, намоёндогони созмонҳои башардӯстӣ, зиёӣҳои илмию техникӣ ва ғайра) меравад. Тадриҷан, беш аз пеш, чунин ниҳодҳои маъруфи самти шахрвандӣ, аз қабилҳои созмонҳои хайрия, таҳсилотӣ, иттиҳодияҳои ҷимояи ҳуқуқ, воситаҳои ахбори омма эътирофи ҷамъиятӣ пайдо мекунанд. Агар солҳои пешин дар кишвар давлат, асосан фаъолияти ниҳодҳои шахрвандиро тахти фишор қарор дода, танзим мекарда бошад, пас, дар шароити кунунӣ вазифа иборат аз роҳандозӣ намудани ҳамкорӣ бо онҳо ба хотири ҳадафи умумӣ-баланд бардоштани некуахлоқии шахрвандон аст. Ҳанӯз дар замони мавҷудияти ИҶШС воҳиди махсуси илмӣ-Озмоишгоҳи марказии илмию таҳқиқотии проблемаҳои иқтисодӣ-ҳуқуқии ҳифзи моликияти сотсиалистӣ таъсис гардида буд. Вазифаҳои асосии ин муассисаи илмӣ дар навъи худ ягона ва мухасир ба фард аз инҳо иборат буд: амалисозии таҳқиқоти ҳамҷонибаи сабабҳо ва шароити мусоидаткунанда ба дуздӣ ва дигар ҷиноятҳои мансабӣ ва хоҷагӣ; коркарди тадбирҳои дорои ҷанбаҳои иқтисодӣ, ҳуқуқӣ ва ташкилӣ оид ба таъмини ҳифзи моликияти сотсиалистӣ; иштирок дар омодасозии санадҳои меъёрии танзимкунандаи равандҳои иҷтимоию иқтисодӣ дар бобати ҳифзи моликияти сотсиалистӣ. Кормандони озмоишгоҳи мазкур ҳанӯз дар охири солҳои 70-ум сабабҳои пайдоиши дуздҳои калонро дар соҳаи савдо, кишоварзӣ (пахтакорӣ, сабзавотпарварӣ), саноати сабук (коркарди пашм ва мӯина), дар нақлиёт ва сохтмон ошкор карда буданд. Аз тарафи онҳо даҳҳо маводи иттилоотӣ барои мақомоти раҳбарӣ бо пешниҳодҳои ҷиҳати бартарафсозии сабаб ва шароити мусоидаткунанда ба дуздҳои моликияти сотсиалистӣ таҳия гардида буданд. Дар рушди криминологияи иқтисодӣ метавонанд мутахассисони гуногун – иқтисодшиносон, сотсиологҳо ва ҳуқуқшиносон иштирок намоянд. Аммо нақши асосӣ дар ин ҳол бояд ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ тааллуқ дошта бошад.

Нуктаи асосӣ ин аст, ки дар марҳилаи ибтидоӣ, акнун дар шароити дар ҳоли густариш будани таҳқиқоти иҷтимоӣ дар чомеаи мо, мақомоти умури дохила бо доштани сохтори басо сершохаи худудии худ, бидуни хароҷоти назаррас метавонист миқдори фаровони иттилооти иҷтимоию иқтисодии криминологиро ҷамъоварӣ намоянд, ки дар заминаи он таҳии пешгӯӣҳои дахлдор имконпазир мебуд. Дар ниҳояти кор, маҳз мақомоти умури дохила дорои имкониятҳои беназире мебошанд, ки дар асоси таҳлили фаъолияти ҳифзи ҳуқуқ сабабҳо ва шароити рушди иқтисодиёти ниҳониро омӯхтан ва ошкор кардан мумкин аст.

Ҳоло яқинанд омилҳои арзи вучуд намудани иқтисодиёти ғайрирасмиро мавриди баррасӣ қарор медиҳем.

Машғулият дар бахши ғайрирасмӣ иқтисодиёт. Ҳамзамон бо табоҳ гардидани вазъи иҷтимоию таҳассусӣ машғулияти ғайрирасмӣ афзоиш мекунад. Нафақахӯрон дар ин маврид истисно хоҳанд буд. Ба машғулияти ғайрирасмӣ теъдоди зиёди шахсони дорои даромадҳои баланд, нисбат ба одамони камдаромад ҷалб гардидаанд, ки ин аз даромади баланд доштани шахсони машғулияти иловагидошта шаҳодат медиҳад. Мутахассисон ин далелро бо он шарҳ медиҳанд, ки даромади баланд ба рақобати бештар доштан дар бозори меҳнат мувофиқат мекунад.

Вижагии бозори ниҳонии меҳнат ба кишрҳо ҷудошавӣ ва кутбияти назарраси он мебошад. Дар як кутб афроди дорои даромадҳои хеле баланд қарор доранд ва он имкон медиҳад, ки ба тичорати калонтар гузаранд, дар кутби дигар бошад, намоёндогони кишрҳои камбизоати чомеа, шахсони дорои дараҷаи пастӣ коршоямӣ, кишрҳои бенавошуда қарор доранд. Барои онҳо имконоти дар бахши расмӣ иқтисодиёт пайдо кардани кор маҳдуд мебошад. Вижагии хоси бозори ниҳонии меҳнат аз байн рафтани марзҳои миёни шугли расмӣ ва ғайрирасмӣ мебошад.

Аз як тараф, раванди аз бахши расмӣ ба бахши ғайрирасмӣ рафтани коргарон ба вуқӯ ояд, аз тарафи дигар, машғулият дар бахши расмӣ, беш аз пеш, ҳислатҳои аз қабилҳои пинҳонсозии оммавии даромадҳо ва риоя нашудани қонуноғозии меҳнат дар мавриди кафолатҳои иҷтимоии кормандонро ба худ мегирад. Сатҳи баланди машғулияти меҳнатии соҳавии ниҳонӣ дар миёни шахсони машғул дар бахши расмӣ иқтисодиёт ба музди кори ноустувор ва ночиз дар сохторҳои давлатӣ ва ҳолати бесуботи бисёр корхонаву муассисаҳои ғайридавлатӣ вобаста мебошад. Машғулияти ниҳонӣ ҳам бесубот аст, ки кормандонро ҳаттодар ҳолати паст будани музди меҳнат аз тарк кардани ҷойи асосии кор барҳазар медорад. Аҳамияти бахши ғайрирасмӣ барои иқтисодиёт яқинан нест. Аз як тараф, нақши он барои таъмини шугли иловагии аҳоли ва афзоиши даромадҳои афрод, тавсеаи истехсоли молҳо ва хизматрасониҳо мусбат мебошад. Бахши ғайрирасмӣ сукути якбораи сатҳи зиндагии аҳоли ва афзоиши бекориро пешгирӣ мекунад. Вай барои бисёр афрод имкони интиҳоби речаи муносибро фароҳам меоварад.

Аммо, дар ин ҳол бахши ғайрирасмӣ шугли проблемаҳои сершумори иҷтимоиро ба миён меоварад. Дар ин ҷо кафолатҳои иҷтимоӣ, назорат аз болои шароити меҳнат, сифати молҳо ва хизматрасониҳо вучуд надоранд, коргарон таҳассус ва малақаҳои касбии худро аз даст медиҳанд. Шугли ниҳонӣ барои рушди муҳити криминалӣ шароити иловагӣ ба вучуд меоварад. Давлат маблағҳои зиёдеро дар натиҷаи пинҳон доштани даромадҳо аз андозбандӣ аз даст медиҳад.

Бозори ғайриқонунии узвҳои пайвандии бадан. Дар замони ҳозира ҳеч як кишвар қодир нест, ки барои пайвандии аъзои бадани одам эҳтиётҳои худро пурра таъмин намоянд ва шумораи одамони мунтазири ҷарроҳии пайвандсозии аъзои бадан нисбат ба пешниҳоди онҳо бо суръати бештар дар ҳоли афзоиш мебошад. Тавре ки директори пажӯҳишгоҳи криминологии Австралия иброз доштааст, «тааҷҷубовар нест, бозори «сиёҳ» ба вучуд омадааст, ки дар он аъзои бадани инсон бо нархҳои баланд фурухта мешаванд. Шумораи зиёди шахсони бенаво ва бе манзили зист,

аз чумла кӯдакон дар ноҳияҳои шаҳрҳо расонандагони асосии аъзои бадан барои пайванди узв мебошанд. Ҳамзамон бо пешрафти техникӣ, ки имкони давомнок намудани муҳлати нигоҳдории узвҳо баъди гирифтани онҳо имконпазир месозад ва амалисозии интиқоли онҳоро ба масофаҳои дур фароҳам меоварад, албатта бозори сиёҳи чунин молҳо аҳамияти бештар пайдо хоҳад намуд. Яке аз сабабҳои пайдоиши ҳолати ташвишвар барои тақдирӣ одамони дуздидашуда бо эҳтимоли зиёд куштани онҳо барои истифодаи аъзои бадани онҳо тавзеҳ мегардад. Ҳарчанд, ки маълумот дар бораи маҳз ба ҳамин мақсад дуздидани одамоне хеле кам бошад ҳам, аммо далели вучуд доштани бозори «сиёҳи» аъзои бадани инсон бебаҳс аст ва он тичорати ғайриқонуни мебошад. Масалан, дар Аргентина ҳолатҳои сӯиистифодаи ҷарроҳҳои пайванди узв ба мушоҳида расидааст, вақте ки аз беморони дар ҳолати марги клиникӣ буда, дар асоси сканграммаи майнаи сар чандин маротиба қарнияти чашмо гирифта буданд. Ҳолатҳои содир кардани аъзои бадани инсон бо истифодаи ҳуҷҷатҳои қалбақӣ ва харидуфурӯши аъзои бадани инсон дар Аргентина, Бразилия, Гондурас, Мексика ва Перу ба харидорон аз Олмон, Италия ва Швейтсария тасдиқ шудаанд.

Набудани бозори қонунии узвҳои пайванди бадани инсон аз нуқтаи назари иқтисодӣ ба ҳасороти чандинмиллиарддоллари ҳамдонорҳои билқувва ва ҳамузвҳои пайванди ба фурӯшнарафта аз рӯи арзиши воқеии онҳо ва ҳам муштариёни талабгори онҳо боис мегардад. Албатта, далелҳои қотей бар зидди манъи фурӯши аъзои бадани инсон вучуд доранд. Далели аввал вобаста ба ноқисии иттилоот аст. Фурӯшандагон метавонанд иттилооти номусоидро дар бораи вазъи саломатии худ пинҳон намоянд. Аммо ба андешаи экспертҳо, дар ин ҳолат ҳам, роҳандозии санҷиш ва хароҷоти вобаста ба он самараноктар нисбат ба манъи он хоҳад буд. Далели дувум он аст, ки тавзеҳнамудани ашбей муҳими мавриди зарурат дар вобастагӣ бо қобилияти пардохт доштан ноодилона аст. Далели мазкур, сирфан иқтисодӣ набошад ҳам, аммо дорои ҷанбаи иқтисодӣ мебошад.

Ҷоҳишағи муташаккил. Таърихи рушди бозори хизматрасониҳо оид ба танфурӯшӣ ба аъмоқи асрҳо рафта мерасад. Аз замони қадим ин бозор таҳти назорати ташкилоти ҷиноӣ мебошад. Тамоюли нави рушди бозори мазкур миқёси афзояндаи байналмилалӣ он, беш аз пеш, истифодаи маводи нашъаовар ҳамчун воситаи ба ҷоҳишағӣ маҷбур сохтан мебошад. Ҷавондухтарон ва баъзан, ҷавонписарон аз як кишвар ба кишвари дигар ва гоҳе аз як қора ба қораи дигар ба масирҳои хуб танзимгардида, ки Африқо, Осиё, Аврупо ва Амрикои Лотиниро пайваст мекунанд, интиқол дода мешаванд. Шахсони мазкур аксаран қурбонии пешниҳодҳои дурӯғин барои қор мегарданд ё рабуда мешаванд. Минбаъд онҳоро бо зӯроварӣ ба итоат маҷбур мекунанд. Дар ин ҳол фирор кардан бо сабаби надоштани ҳуҷҷат, надонистани забон ё набудани тамос дар кишвари бо зӯр нигоҳдоришаванда душвор хоҳад буд.

Одамфурӯшӣ. Одамфурӯшӣ шомили интиқол додани муҳочирони ғайриқонунӣ, занон барои ҷоҳишағӣ, неруи қорӣ барои қор дар шароити ғуломона, хизматгори хона аз кишварҳои пешрафта, кӯдакон барои фарзандҳои ба ивази маблағҳо қалон мебошад. Ҳолатҳои маълуманд, ки волидайн духтарони худро ба сифати арӯс, аксаран ба мардони сарватманд аз кишварҳои дигар мефурӯшанд. Дар миёни шаклҳои одамфурӯшӣ ҳолатҳои ба ғуломӣ фурӯхтан, дуздидани одамоне барои фурӯш маълуманд.

Тичорати мазкур дар кишварҳои дигар низ паҳн гардид. Кормандони раёсати оид ба мубориза бо ғоратгарӣ гурӯҳро ошкор намуданд, ки ба дуздидани фарзандони волидайн сарватманд машғул буданд.

Заминаи ҳуқуқӣ барои барҳам задани ин намуди ҷиноятҳо қофӣ мебошанд. Дар шароити беш аз пеш шаффофияти сарҳадҳо қонунҳои мазкур саҳттар мешаванд. Аммо проблема ба даври нав ворид гардид, зеро соқинони кишварҳои ҷаҳони сеум талош меварзанд, ки ба кишварҳои нисбатан пешрафта муҳочират намоянд. Селаҳои муҳочирони ғайриқонунӣ бештар аз тарафи ҷинояткорӣ муташаккил назорат мешавад. Қасоне, ки ба кишварҳои пешрафта меоянд, маъмулан бекор буда, ба кишри бемаслакони истифодашаванда дар ҷинояту бетартибӣ табдил меёбанд.

Тичорати ғайриқонуни ҳайвоноти ваҳшӣ. Тайи чанд даҳсолаҳои охир аз тарафи аҳли ҷомеа дарки хатаре, ки фаъолияти беназорати инсон ба муҳити зист мерасонад эҳсос шуда, саъй мегардад, ки ин бемувазинути экологӣ пешгири шавад. Имрӯз ҷомеаи байналмилалӣ, беш аз пеш, хатар барои муҳити атрофро дарк менамояд ва бонги хатар мезанад. Дар натиҷаи чунин фаъолият бисёр намудҳои ҳайвонот аз байн рафтаанд ва бисёр намудҳои дигарро хатари нобудӣ дар ояндаи наздиктарин таҳдид мекунад. Аммо дар бисёр соҳаҳои саноат ба ҳайвоноте, ки шикори онҳо мамнуъ мебошад, талабот мавҷуд аст. Нархҳои хеле баланд, ки талаботро ба ин қабил молҳо ба вучуд меоварад, ба ин фаъолият гурӯҳҳои муташаккили ҷиноиро ҷалб мекунад. Маълумоти сершумор тичорати густираи байналмилалӣ ҳайвоноти ваҳшӣ аз ба қадри ноқифоя будани манъи ҳуқуқии он шаҳодат медиҳанд.

Адабиёт

1. Tanzi V. Corruption, Governmental Activities and Markets. International Monetary Fund Working Paper, 1991.
2. Clarke R. Routine Activity and Rational Choice. New Brunswick, 1993.
3. Лазарев В.В. Этическая мысль в Германии и России. Кант-Гегель-Вл Соловьев. - М., 1997. - С 7.
4. Tirole J.A. Theory of collective reputations // Research Papers in Economics of Stockholm. 1993. - № 3.
5. Biochieri C., Rovelli C. Evolution and Revolution. The Dynamic of Corruption. // Rationality and Society, 1995. - Vol. 7. - № 2.

АННОТАЦИЯ

РОЛЬ ИНСТИТУТОВ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В АНТИКОРРУПЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье речь идет об укреплении роли института гражданского общества в антикоррупционной деятельности. Таджикистан постепенно превратился в страну, где коррупция становится неотъемлемой частью практики государственного управления, продвижения предпринимательства и раздел актуальных проблем граждан. Для страны характерен высокий уровень коррупции. По итогам проведенных нами опросов, среди интеллигенции, 98% опрошенных верили, что коррупция в стране фактически охватила все структуры государственной власти.

Ключевые слова: законодательство, коррупция, государство, социальная коррупция, власть, торговля, тайная экономика, опрос.

ANNOTATION

THE ROLE OF CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS IN ANTI-CORRUPTION ACTIVITIES

The article deals with strengthening the role of the civil society institution in anti-corruption activities. Tajikistan will gradually turn into a country where corruption becomes an integral part of the practice of public administration, promoting entrepreneurship and solving urgent problems of citizens. The country is characterized by a high level of corruption. According to the results of our surveys among the intelligentsia, 98% of respondents believed that corruption in the country actually covered all structures of state power.

Keywords: *legislation, state, corruption, social status, business, political corruption, state corruption, foreign corruption.*